

В. Б. Дудикевич, Г. В. Микитин, А. І. Ребець
Національний університет “Львівська політехніка”,
кафедра захисту інформації

ДО ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ КОМПЛЕКСНОЮ СИСТЕМОЮ БЕЗПЕКИ КІБЕРФІЗИЧНИХ СИСТЕМ

© Дудикевич В. Б., Микитин Г. В., Ребець А. І., 2018

Проаналізовано моделі управління інформаційною безпекою (ІБ) кіберфізичних систем (КФС) згідно з ISO/IEC TR 13335 та ISO/IEC 27001, що є підґрунтям розвитку методології управління комплексною системою безпеки (КСБ) в рамках моделі управління “плануй – виконуй – перевіряй – дій”. Запропоновано структуру управління КСБ КФС на рівні життєвого циклу інформації та багаторівневої моделі “кібернетичний простір – комунікаційне середовище – фізичний простір” на основі концепції “об’єкт – загроза – захист”, яка розширює застосування системи управління ІБ.

Ключові слова: інформаційна безпека, моделі та методи управління, кіберфізична система, життєвий цикл інформації, комплексна система безпеки, концепція “об’єкт – загроза – захист”.

Models of information security (IS) management of cyber-physical systems (CPS) were analyzed according to ISO/IEC TR 13335 and ISO/IEC 27001, which are the basis for developing a management methodology of a complex security system (CSS) within the management model “plan – do – check – act”. The CSS management structure of CPS was proposed at the level of an information life cycle and the multilevel model “cyberspace – communication environment – physical space” based on the conception “object – threat – protection”, which extends an application of the IS management system.

Key words: information security, management models and methods, cyber-physical system, life cycle of information, complex system security, conception “object – threat – protection”.

Вступ

Концепція інформаційної безпеки України у базовому підході спрямована на забезпечення, створення і функціонування системи захисту процесу розвитку інформаційного простору від загроз засобами запобігання, своєчасного виявлення, припинення та нейтралізації реальних і потенційних загроз [1]. Кібернетична безпека є одним із головних сегментів інформаційної безпеки і спрямована на створення підходів і технологій забезпечення безпеки інформаційно-комунікаційних та кіберфізичних систем. Кіберфізичні системи відомі своєю багаторівневістю побудови: кібернетична платформа забезпечує контроль, обробку та управління станом об’єктів; комунікаційна платформа забезпечує передавання/приймання даних; фізична платформа забезпечує відбір інформації від об’єктів через давачі, які є вбудованими в сам об’єкт або у пристрій відбору інформації [2].

У рамках гарантоздатності кіберфізичних систем є актуальними і функціональна, і інформаційна безпека. Багаторівнева структура КФС обумовлює створення багаторівневої ІБ – комплексних систем безпеки кібернетичної, комунікаційної, фізичної платформ. Підґрунтям КСБ є концепція “об’єкт – загроза – захист”, яка спрямована на забезпечення інформаційної безпеки: кібернетичної платформи – інформаційні ресурси (ІР), інформаційні системи (ІС), інформаційні процеси (ІП); комунікаційної платформи – інформаційні мережі та канали (ІМ (К)); фізичної платформи – давачі (Д).

У контексті розроблення, впровадження, функціонування, моніторингу, перегляду, підтримування та вдосконалення актуальною для кіберфізичних систем є система управління ІБ, як частина загальної системи управління, що враховує ризики ІБ. Відомі стандартизовані моделі управління ІБ інформаційних технологій. Інформаційні технології, зокрема класифікуються за ступенем реалізації в інформаційних системах. У просторі ІС інформаційні технології можуть бути реалізовані, як кіберфізичні системи, які застосовуються у різних предметних сферах з метою вирішення задач управління об'єктами.

Постановка завдання: розвиток методології управління інформаційною безпекою КФС у просторі моделі “плануй – виконуй – перевіряй – дій”.

Мета роботи – аналітичний огляд моделей управління ІБ та розроблення структури управління комплексною системою безпеки КФС на основі концепції “об’єкт – загроза – захист”.

Розвиток методології управління інформаційною безпекою кіберфізичних систем

Концепції управління безпекою інформаційних технологій сформовані на основі: принципів безпеки, активів, загроз, вразливостей, впливу, ризику, захисних заходів та обмежень [3–6]. Для ефективного функціонування комплексної системи безпеки КФС фундаментальними є такі високорівневі *принципи безпеки*:

- менеджмент ризику – активи повинні бути захищеними шляхом прийняття відповідних заходів. Вибір і застосування захисних заходів здійснюється на підставі відповідної методології управління ризиками, яка, виходячи з активів організації, загроз, вразливостей і різного впливу загроз, встановлює допустимі ризики і враховує існуючі обмеження;

- зобов’язання – відіграють важливу роль у сфері безпеки КФС та в управлінні ризиками. Для формування зобов’язань необхідно з’ясувати переваги від реалізації безпеки;

- службові обов’язки і відповідальність – керівництво організації несе відповідальність за забезпечення безпеки активів; службові обов’язки і відповідальність, пов’язані з безпекою КФС, мають бути визначені і доведені до відома персоналу;

- цілі, стратегії і політика – мають враховуватися при управлінні ризиками, пов’язаними з безпекою КФС;

- управління життєвим циклом – управління безпекою КФС має бути безперервним впродовж усього їх життєвого циклу.

Моделі управління інформаційною безпекою [3, 4]. *Модель взаємозв’язків елементів безпеки.* Безпека КФС – багатопланова організація процесів захисту, яку можна розглядати з різних точок зору. Взаємозв’язок елементів безпеки показує, як активи можуть підлягати впливу декількох загроз, одна з яких є основною для цієї моделі (рис. 1). Можливі сценарії моделі взаємозв’язків елементів безпеки:

- сценарій 1 – заходи безпеки можуть бути ефективними у зниженні ризиків, пов’язаних із загрозою, здатною використовувати вразливість; загроза може стати ефективною, тільки якщо актив є вразливим до неї;

- сценарій 2 – заходи безпеки можуть бути ефективними у зниженні ризиків, пов’язаних із загрозою використання множинних вразливостей;

- сценарій 3 – декілька заходів безпеки можуть бути ефективними в зниженні ризиків, пов’язаних із численними загрозами, що використовують вразливості; декілька заходів безпеки можуть бути необхідними для зниження ризику до прийнятного рівня залишкового ризику;

- сценарій 4 – ризик вважається прийнятним і ніякі заходи не будуть прийняті, навіть якщо загрози присутні і вразливість існує;

- сценарій 5 – вразливість існує, але немає відомих загроз її використання.

Модель взаємозв’язків заходів безпеки і ризику. На практиці часто є необхідність у застосуванні декількох заходів безпеки для зниження ризику до прийнятного рівня. Взаємозв’язок захисних заходів і ризику, який показує ефективність деяких захисних заходів для зменшення ризику, представлений на рис. 2. Якщо ризик вважається прийнятним, реалізація захисних заходів не вимагається.

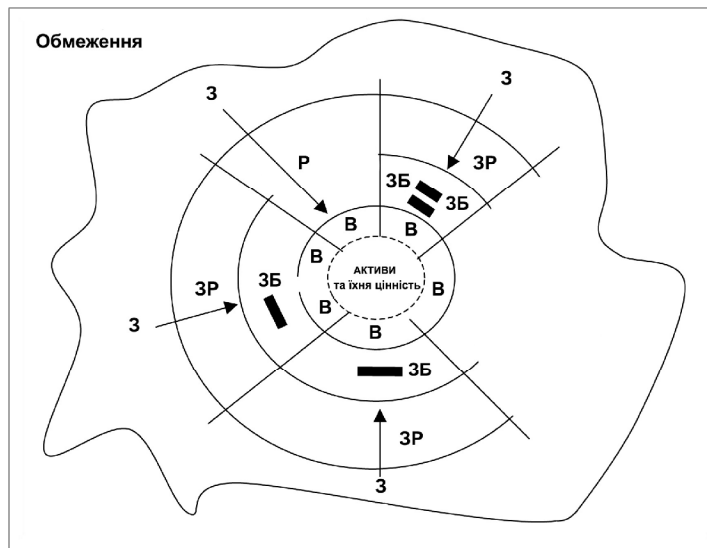

Рис. 1. Модель взаємозв'язків елементів безпеки: Р – ризик, ЗР – залишковий ризик, З – загроза, ЗБ – заходи безпеки, В – вразливість

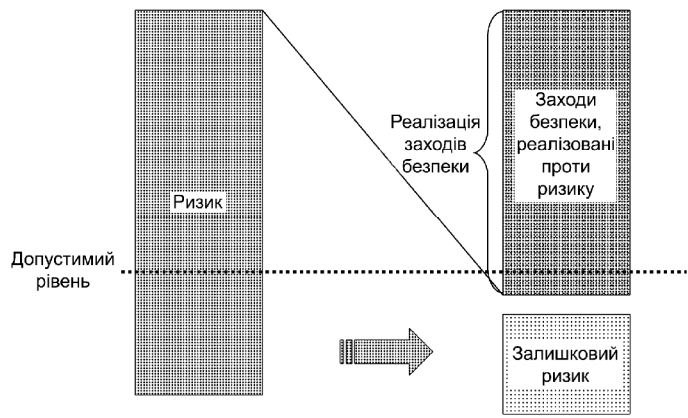

Рис. 2. Модель взаємозв'язків заходів безпеки і ризику

На етапі планування модель взаємозв'язків заходів безпеки і ризику передбачає: оцінювання ризиків; розроблення плану безпеки інформаційно-комунікаційних технологій. Після планування наступним етапом є реалізація заходів безпеки. Основні принципи моделі взаємозв'язків заходів безпеки і ризику: з метою зменшення залишкових ризиків до прийнятного рівня можливе одночасне застосування декількох заходів безпеки; для випадку прийнятного рівня залишкового ризику можливе зменшення кількості заходів безпеки.

Модель ієрархії корпоративних політик безпеки. Політика безпеки організації може складатися з принципів безпеки і директив організації загалом. У деяких випадках вона може бути включена до складу технічної чи управлінської політики, які разом складають основу політики КФС. Приклад ієрархічних відношень, які можуть виникати між політиками, наведений на рис. 3.

Основні принципи моделі ієрархії корпоративних політик безпеки: корпоративна політика безпеки може містити принципи захисту і директиви для організації в цілому; політика ІБ може містити принципи і директиви, які стосуються захисту інформації, яка вразлива до загроз або дуже цінна чи має особливе значення для організації; корпоративна політика безпеки у сфері КФС повинна відображати основні принципи безпеки у сфері КФС і директиви, які належать до корпоративної політики безпеки і політики ІБ та загального використання КФС у рамках організації; політика безпеки КФС повинна відображати принципи безпеки та вказівки, що містяться в корпоративній політиці безпеки у сфері КФС; вона повинна також містити інформацію

про конкретні вимоги і гарантій безпеки, які будуть реалізовані, вказівки правильного використання гарантій для забезпечення належної безпеки.

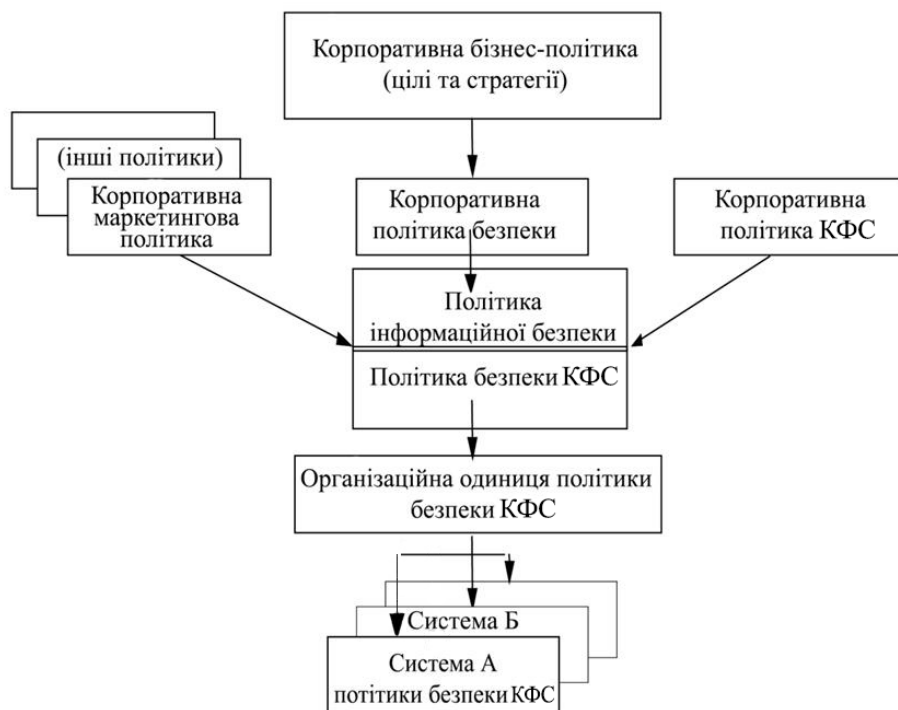

Рис. 3. Модель ієрархії корпоративних політик безпеки

Загальна структура планування й управління безпекою КФС [7]. Планування і керування захистом КФС – загальний процес встановлення і підтримки програми безпеки КФС в організації. Відмінність типів керування, розмірів і структур організацій спричинює орієнтацію процесу на середовище. На рис. 4. відображено основні положення цього процесу. *Основні принципи загальної структури планування й управління безпекою КФС:*

- корпоративна методика безпеки КФС включає цілі, зобов'язання керівництва та взаємозв'язки методик;
- організаційні аспекти безпеки КФС передбачають використання ради з безпеки КФС та корпоративного контролера безпеки інформаційних технологій;
- загальний огляд керування ризиком функціонує на основі: визначення загальної стратегії керування ризиком згідно з корпоративною методологією; вибір засобів захисту для конкретної КФС згідно з аналізом ризику; розроблення методик захисту КФС, виходячи з рекомендацій безпеки; розроблення проектів безпеки КФС щодо застосування засобів захисту на основі схвалених методик захисту системи ІТ;
- загальний огляд застосування виконує впровадження засобів захисту та покращення загальної компетентності захисту КФС;
- механізм доопрацювання використовують для перевірки узгодженості захисту, контролю робочого оточення, огляду записів журналу та обробки інцидентів для гарантій тривалості процесу забезпечення безпеки КФС.

Методи управління інформаційною безпекою КФС [8]. Важливою частиною процесу управління безпекою КФС є оцінка ризику і комплексне застосування методів управління для зниження його до прийняттого рівня. Для забезпечення цілісного та ефективного захисту активів організації, доцільно застосовувати такі методи управління ІБ:

- формування цілей, стратегії та політики безпеки – полягає у визначенні мети і завдань роботи організації, основних активів та їхньої цінності;

- аналіз ризику організації: *базовий підхід* – передбачає вибір стандартних захисних заходів безпеки; *неформальний підхід* – застосування знань і практичного досвіду конкретних спеціалістів, а не структурних методів; *детальний аналіз ризику* – детальна ідентифікація і оцінка активів, можливих загроз для них, рівня вразливості; *комбінований підхід* – попередній аналіз ризику високого рівня для всіх систем, звертаючи особливу увагу на значимість системи і властивий їй рівень ризику;

- застосування плану безпеки інформаційних технологій: формування плану на основі цілей, стратегії та політики безпеки організації; виконання плану, шляхом дотримання всіх пунктів забезпечення безпеки організації, включаючи навчання;

- підтримання компетентності з питань безпеки – підвищення знань працівників організації до необхідного рівня, коли процеси забезпечення безпеки стають регулярними й усі працівники їх виконують;

- навчання персоналу інформаційній безпеці – проведення спеціальних навчальних заходів, пов’язаних із задачами й обов’язками щодо забезпечення безпеки;

- супровід системи: *перевірка відповідності безпеки* – проведення контролю відповідності КФС вимогам, наведеним політиці безпеки; *моніторинг* – проведення періодичних перевірок системи на відсутність відхилень від політики безпеки; *обробка інцидентів* – збір і аналіз інформації щодо подій порушення безпеки.

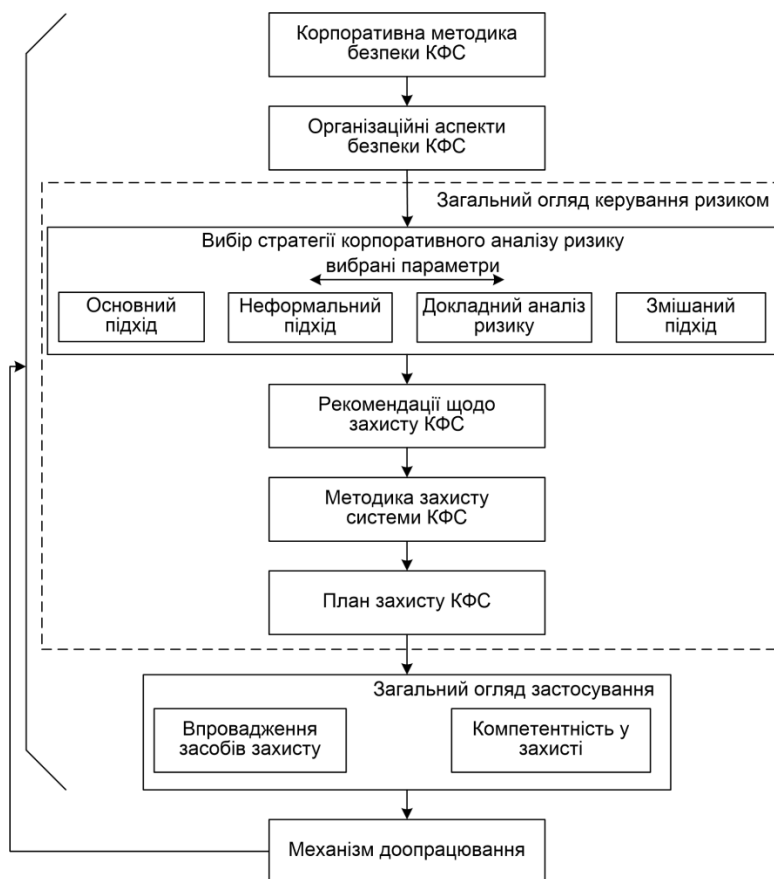

Рис. 4. Загальна структура планування і управління безпекою КФС

Модель “плануй – виконуй – перевіряй – дій” [9, 10]. Модель “плануй – виконуй – перевіряй – дій” (рис. 5.) застосовується до усіх процесів системи управління інформаційною безпекою (СУІБ). Вона ілюструє, яким чином СУІБ за допомогою необхідних дій і процесів виробляє вихідні дані інформаційної безпеки, що відповідають вхідним даним – вимогам та очікуванням зацікавлених сторін.

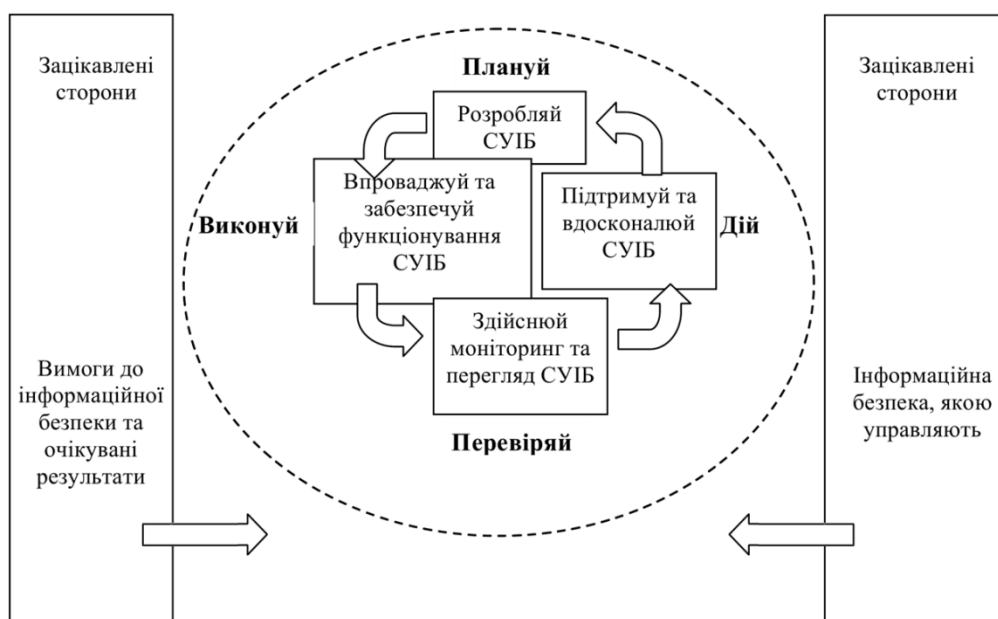

Рис. 5. Модель “плануй – виконуй – перевіряй – дій”, застосована до процесів системи управління інформаційною безпекою

Зміст етапів управління ІБ КФС відповідно до моделі “плануй – виконуй – перевіряй – дій” наведений у таблиці.

**Етапи управління інформаційною безпекою КФС
відповідно до моделі “плануй – виконуй – перевіряй – дій”**

Етап	Завдання
ПЛАНУВАННЯ (розроблення) СУІБ	Розробити політику СУІБ, цілі, процеси та процедури, суттєві для управління ризиком та вдосконалення інформаційної безпеки, щоб одержати результати, які відповідають загальним політикам та цілям організації.
ВИКОНАННЯ (впровадження та забезпечення функціонування) СУІБ	Впроваджувати та забезпечувати функціонування політики інформаційної безпеки, контролів, процесів та процедур СУІБ.
ПЕРЕВІРКА (здійснення моніторингу та перегляду) СУІБ	Оцінювати і, за можливості, вимірювати продуктивність процесів згідно з політикою, цілями і практичним досвідом СУІБ та звітувати про результати керівництву для перегляду.
ДІЯ (підтримка і вдосконалення СУІБ)	Вживати коригувальних та запобіжних заходів на підставі результатів внутрішнього аудиту і перегляду СУІБ з боку керівництва або іншої суттєвої інформації для досягнення постійного вдосконалення СУІБ.

Проаналізовані моделі управління ІБ є доступними у застосуванні щодо інформаційних технологій. Зокрема, у частині ІС розглянемо структуру управління ІБ кіберфізичних систем.

Управління КСБ КФС на основі концепції “об’єкт – загроза – захист”

У контексті моделі “плануй – виконуй – перевіряй – дій” розглянемо структуру управління інформаційною безпекою КФС на рівні життєвого циклу інформації та багаторівневої моделі КФС – кібернетичний простір (ІР, ІС, ІП), комунікаційне середовище (КС), фізичний простір (ФП) на основі концепції “об’єкт – загроза – захист” (рис. 6).

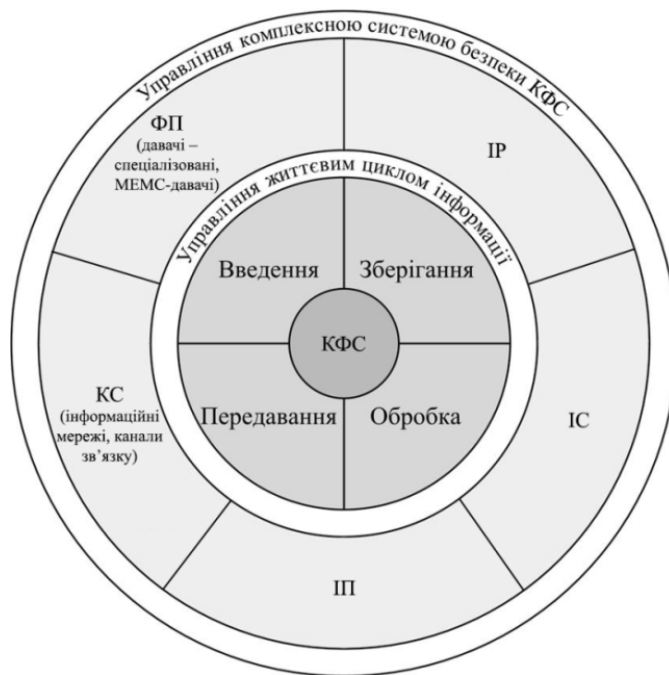

Рис. 6. Структура управління КСБ КФС на основі концепції “об’єкт – загроза – захист”

Розглянемо структуру управління життєвим циклом інформації в КФС на основі концепції “об’єкт – загроза – захист” згідно з моделлю “загрози (випадкові/цілеспрямовані) – методи захисту – засоби захисту”.

На етапі введення (збору / відбору) даних характерні:
випадкові загрози /методи захисту/ засоби захисту

- помилки санкціонованого користувача (адміністратора) / навчання та інструктаж персоналу; ведення журналу дій користувачів / інструкції, розпорядження, укази, нормативні документи;
- помилки, відмови, аварії пристроїв введення даних / функціональний контроль пристроїв введення даних / давачі; централізовані пристрої збору інформації;
- збої програмного забезпечення на етапі введення даних / протоколювання програмних збоїв / модулі реєстрації програмних збоїв;
- випадкове порушення цілісності чи достовірності інформації на етапі її введення / хешування даних; шифрування даних; резервне копіювання даних; обмеження доступу до інформації; метод електронного цифрового підпису / хеш-функції, хеш-таблиці; засоби криптографічного перетворення інформації; засоби реалізації електронного цифрового підпису;

цілеспрямовані загрози /методи захисту/ засоби захисту

- виведення з ладу пристроїв введення; зчитування інформації з пристроїв введення / контроль, розмежування доступу до пристроїв введення даних; екранування пристроїв введення даних; забезпечення своєчасного оновлення сигнатур; ідентифікація, аутентифікація, авторизація / системи контролю, розмежування доступу; антишпигунське та антивірусне програмне забезпечення; захисне програмне забезпечення на основі поведінкових аналізаторів; віртуальна клавіатура;
- цілеспрямоване порушення цілісності чи достовірності інформації на етапі її введення / хешування даних; шифрування даних; резервне копіювання даних; обмеження доступу до інформації; метод електронного цифрового підпису / хеш-функції, хеш-таблиці; засоби криптографічного перетворення інформації; засоби реалізації електронного цифрового підпису;
- застосування шкідливого програмного забезпечення / використання сертифікованого ліцензійного програмного забезпечення; обмеження можливості підключення нових зовнішніх пристроїв; обмеження з’єднання з Інтернет / антивірусне програмне забезпечення; міжмережеві екрани.

На етапі введення зберігання даних характерні:

випадкові загрози /методи захисту/ засоби захисту

- випадкове видалення – знищення – модифікація – підміна даних або носіїв; помилки, відмови, аварії цифрових носіїв / контроль зберігання даних; ведення журналу дій користувачів; навчання та інструктаж персоналу; функціональний контроль цифрових носіїв / засоби створення та зберігання резервних копій; давачі; централізовані пристрої збору інформації;

- збої програмного забезпечення на етапі зберігання даних / протоколювання програмних збоїв / модулі реєстрації програмних збоїв.

цілеспрямовані загрози /методи захисту/ засоби захисту

- викрадення паперових чи цифрових носіїв інформації, несанкціоноване зчитування інформації з них / обмеження доступу до носіїв; шифрування інформації на цифрових носіях; самознищення інформації на цифрових носіях при спробі несанкціонованого доступу; ідентифікація, аутентифікація, авторизація / контрольно-пропускні пункти; ключові, електронні замки; засоби сигналізації; сейфи; засоби криптографічного перетворення інформації;

- цілеспрямоване видалення – знищення – модифікація – підміна даних або носіїв / хешування даних; шифрування даних; обмеження доступу до носіїв інформації; метод електронного цифрового підпису / хеш-функції, хеш-таблиці; засоби криптографічного перетворення інформації; контрольно-пропускні пункти; ключові, електронні замки; засоби сигналізації; сейфи; засоби створення та зберігання резервних копій; засоби реалізації електронного цифрового підпису;

- застосування шкідливого програмного забезпечення та логічних бомб на етапі зберігання / використання сертифікованого ліцензійного програмного забезпечення; обмеження можливості підключення нових зовнішніх пристроїв; обмеження з'єднання з Інтернет / антивірусне програмне забезпечення; засоби створення та зберігання резервних копій.

На етапі обробки даних характерні:

випадкові загрози /методи захисту/ засоби захисту

- помилки санкціонованого користувача (адміністратора) на етапі обробки: оновлення – знищення даних / навчання та інструктаж персоналу; ведення журналу дій користувачів / інструкції, розпорядження, укази, нормативні документи;

- помилкове віднесення інформації до категорії, що підлягає знищенню – оновленню / застосування багатоетапної перевірки даних, що підлягають знищенню – оновленню / ідентифікатори;

- помилки, відмови, аварії автоматизованих систем обробки інформації / функціональний контроль автоматизованих систем обробки інформації / давачі; централізовані пристрої збору інформації;

- збої програмного забезпечення на етапі обробки даних / протоколювання програмних збоїв; функціональний контроль програмного забезпечення / модулі реєстрації програмних збоїв.

цілеспрямовані загрози /методи захисту/ засоби захисту

- порушення режиму обробки шляхом зміни алгоритму / періодична перевірка алгоритму обробки; обмеження доступу до автоматизованої системи обробки інформації; ідентифікація, аутентифікація, авторизація / ідентифікатори; контрольно-пропускні пункти; ключові, електронні замки; засоби сигналізації;

- несанкціонований доступ до інформації – модифікація – підміна на етапі її обробки / шифрування процесів обробки і даних; обмеження доступу до автоматизованої системи обробки інформації; ідентифікація, аутентифікація, авторизація; хешування даних / засоби криптографічного перетворення інформації; ідентифікатори; контрольно-пропускні пункти; ключові, електронні замки; засоби сигналізації;

- застосування шкідливого програмного забезпечення на етапі обробки / використання сертифікованого ліцензійного програмного забезпечення; обмеження можливості підключення нових зовнішніх пристроїв; обмеження з'єднання з Інтернет / антивірусне програмне забезпечення; засоби створення та зберігання резервних копій;

- зміна ідентифікаторів даних з метою фальсифікації цінності – важливості / хешування даних; шифрування даних; обмеження доступу до автоматизованої системи обробки інформації; метод електронного цифрового підпису / хеш-функції, хеш-таблиці; засоби криптографічного перетворення інформації; засоби реалізації електронного цифрового підпису; контрольно-пропускні пункти; ключові, електронні замки; засоби сигналізації.

На етапі передавання даних характерні:

випадкові загрози /методи захисту/ засоби захисту

- помилки користувачів – адміністраторів під час введення адреси отримувача даних / автоматизація вибору адреси отримувача даних / автоматизована система передавання даних;

- вплив сторонніх сигналів на інформативні параметри мовного сигналу в каналі зв'язку; вплив комплексу факторів на корисний сигнал у каналі зв'язку / хешування даних; шифрування даних; завадостійке кодування; модуляція – маніпуляція сигналу / хеш-функції, хеш-таблиці; засоби криптографічного перетворення інформації; кодери – декодери; модулятори – демодулятори.

цілеспрямовані загрози /методи захисту/ засоби захисту

- аналіз – перехоплення даних у каналі зв'язку; модифікація – підміна – затримка – знищення даних у каналі зв'язку / шифрування даних; шифрування заголовків пакетів; використання цифрових технологій передавання даних за допомогою пакетів; уникнення передавання конфіденційної інформації незахищеними каналами зв'язку; модуляція – маніпуляція сигналу; хешування даних / засоби криптографічного перетворення інформації; захищені IP-протоколи; модулятори – демодулятори;

- знищення провідних каналів зв'язку / створення резервних провідних каналів зв'язку; обмеження доступу до обладнання передавання даних / пристрої реєстрації несправностей обладнання передавання даних;

- створення перешкод у каналі зв'язку / завадостійке кодування; модуляція – маніпуляція сигналу; хешування даних; шифрування даних; застосування резервних каналів зв'язку – кодери – декодери; модулятори – демодулятори; хеш-функції, хеш-таблиці; засоби криптографічного перетворення інформації.

Розглянемо структуру управління комплексною системою безпеки КФС на основі концепції “об’єкт – загроза – захист” згідно з моделлю “загрози (випадкові/цілеспрямовані) – методи захисту – засоби захисту” на рівні: кібернетичного простору, комунікаційного середовища, фізичного простору.

На рівні інформаційних ресурсів кібернетичного простору характерні:

випадкові загрози /методи захисту/ засоби захисту

- втрата та модифікація інформації при відборі, передаванні і обробці / введення додаткових перевірок правильності роботи компонентів; підключення алгоритмів виявлення та корекції помилок; хешування даних; шифрування даних / модулі реєстрації програмних збоїв; хеш-функції, хеш-таблиці; засоби криптографічного перетворення інформації;

- втрата інформації, пов’язана з неправильним зберіганням архівних даних / створення платформи для включення в систему електронного документообігу; організація нових сервісів на базі національних сертифікованих криптомодулів; метод електронного цифрового підпису / засоби криптографічного перетворення інформації; засоби реалізації електронного цифрового підпису;

- помилки санкціонованого користувача (адміністратора) при роботі з IP / навчання та інструктаж персоналу; ведення журналу дій користувачів / інструкції, розпорядження, укази, нормативні документи.

цілеспрямовані загрози /методи захисту/ засоби захисту

- несанкціоноване знищення, модифікація, копіювання IP / посилення засобів аутентифікації користувачів і процесів; посилення оперативного реагування на атаки в напрямку інформаційних ресурсів; організація внутрішньо-корпоративного та зовнішнього захищеного документообігу; шифрування даних; ідентифікація – аутентифікація; метод електронного цифрового підпису / засоби криптографічного перетворення інформації; ідентифікатори; засоби реалізації електронного цифрового підпису;

- блокування доступу до IP / застосування резервних каналів доступу до IP; розширення каналу для захисту від атак на відмову; використання захищених топологій мереж / міжмережеві екрани;

- зараження баз даних шкідливим програмним забезпеченням / обмеження доступу до IP; обмеження з'єднання з Інтернет; використання сертифікованого ліцензійного програмного забезпечення / антивірусне програмне забезпечення; міжмережеві екрани.

- несанкціонована зміна параметрів серверів – носіїв IP / контроль доступу до серверів – носіїв IP – засоби реєстрації несанкціонованих змін параметрів серверів – носіїв IP.

На рівні інформаційних систем кібернетичного простору КФС характерні:

випадкові загрози /методи захисту/ засоби захисту

- помилки при конфігуруванні системи / проведення періодичних перевірок конфігурації системи; визначення вимог до фахівців, які конфігурують системи / спеціалізована документація;

- відсутність необхідної кваліфікації персоналу для роботи з системами / підбір кваліфікованих кадрів; проведення курсів підвищення кваліфікації / тренінгів персоналу; ведення журналу дій користувачів / інструкції, розпорядження, укази, нормативні документи;

- збої – відмови – аварії апаратного-програмного забезпечення систем / протоколювання збоїв – відмов – аварій; функціональний контроль апаратно-програмного забезпечення ІС / давачі; централізовані пристрої збору інформації; модулі реєстрації збоїв – відмов – аварій; вплив електромагнітного випромінювання / використання обладнання з низьким рівнем випромінювання / електромагнітні екрани.

цілеспрямовані загрози /методи захисту/ засоби захисту

- руйнування – пошкодження апаратури, систем життєзабезпечення; несанкціонований доступ до ІС / контроль, розмежування доступу; забезпечення своєчасного оновлення сигнатур; ідентифікація, аутентифікація, авторизація; шифрування даних / системи контролю, розмежування доступу; ідентифікатори; контрольно-пропускні пункти; ключові, електронні замки; засоби сигналізації; аварійні електрогенератори; блоки безперебійного живлення;

- вимкнення – виведення з ладу систем забезпечення безпеки ІС / моніторинг стану системи забезпечення безпеки ІС; застосування багатоланкових та багаторівневих систем з забезпечення безпеки ІС; обмеження – контроль доступу до пультів управління системами забезпечення безпеки /давачі автоматизованої процедури виявлення атак;

- застосування програмних і апаратних закладок, шкідливого програмного забезпечення в ІС / використання сертифікованого ліцензійного програмного забезпечення; обмеження можливості підключення нових зовнішніх пристроїв; обмеження з'єднання з Інтернет / засоби створення та зберігання резервних копій; антивірусне програмне забезпечення.

На рівні інформаційних процесів кібернетичного простору характерні:

випадкові загрози /методи захисту/ засоби захисту

- випадкове порушення цілісності чи достовірності інформації / хешування даних; шифрування даних; резервне копіювання даних; метод електронного цифрового підпису / хеш-функції, хеш-таблиці; засоби криптографічного перетворення інформації; засоби реалізації електронного цифрового підпису;

- збої, відмови, аварії апаратного, програмного забезпечення ІІ / протоколювання збоїв, відмов, аварій; функціональний контроль апаратно-програмного забезпечення ІІ; проведення періодичних перевірок режимів роботи, конфігурації апаратно-програмного забезпечення ІІ / давачі; централізовані пристрої збору інформації; модулі реєстрації збоїв, відмов, аварій;

цілеспрямовані загрози /методи захисту/ засоби захисту

- перехоплення інформації на етапах життєвого циклу / шифрування процесів обробки і даних; обмеження доступу до автоматизованої системи обробки інформації; ідентифікація, аутентифікація, авторизація; хешування даних / засоби криптографічного перетворення інформації; ідентифікатори; контрольно-пропускні пункти; ключові, електронні замки; засоби сигналізації;

- застосування шкідливого програмного забезпечення, логічних бомб на етапах життєвого циклу інформації / використання сертифікованого ліцензійного програмного забезпечення; обмеження можливості підключення нових зовнішніх пристроїв; обмеження з'єднання з Інтернетом / засоби створення та зберігання резервних копій; антивірусне програмне забезпечення.

- порушення алгоритмів роботи, конфігурації апаратно-програмного забезпечення ІП / проведення періодичних перевірок режимів роботи, конфігурації апаратно-програмного забезпечення ІП; обмеження доступу до пультів управління / журнал змін конфігурацій, алгоритмів;

- цілеспрямоване порушення цілісності чи достовірності інформації / хешування даних; шифрування даних; резервне копіювання даних; обмеження доступу до інформації; метод електронного цифрового підпису / хеш-функції, хеш-таблиці; засоби криптографічного перетворення інформації; засоби реалізації електронного цифрового підпису; ключові, кодові замки; контрольно-пропускні пункти.

На рівні інформаційних мереж (каналів) комунікаційного середовища характерні:

випадкові загрози /методи захисту/ засоби захисту

- помилкове використання ресурсів локальної обчислювальної мережі / розділення наявних ресурсів на часові інтервали; збільшення пропускної здатності мережі / система контролю використання ресурсів мережі;

- помилки при адмініструванні, конфігуруванні мережевого обладнання та програмного забезпечення / проведення періодичних перевірок режимів роботи та конфігурації мережі; встановлення вимог до компетентності фахівців, які адмініструють та конфігурують мережеве обладнання, програмне забезпечення; журнал змін конфігурації мережевого обладнання, програмного забезпечення / журнал змін конфігурації мережевого обладнання / програмного забезпечення;

- збої, відмови, аварії апаратного та програмного забезпечення ІМ (К) / протоколювання збоїв, відмов, аварій; функціональний контроль апаратно-програмного забезпечення ІМ (К); проведення періодичних перевірок режимів роботи, конфігурації апаратно-програмного забезпечення ІМ (К) / давачі; централізовані пристрої збору інформації; модулі реєстрації збоїв, відмов, аварій;

цілеспрямовані загрози /методи захисту/ засоби захисту

- аналіз, перехоплення трафіка, циркулюючого в мережі / шифрування даних; шифрування заголовків пакетів; використання цифрових технологій передавання даних за допомогою пакетів; уникнення передавання конфіденційної інформації незахищеними каналами зв'язку; модуляція, маніпуляція сигналу; обмеження доступу до Інтернет; ідентифікація, аутентифікація / засоби криптографічного перетворення інформації; захищені ІР-протоколи; модулятори, демодулятори;

- несанкціонована зміна конфігурації, режимів роботи мережі / проведення періодичних перевірок режимів роботи, конфігурації апаратно-програмного забезпечення ІМ (К); обмеження доступу до обладнання, програмного забезпечення мережі; ідентифікація, аутентифікація користувача, параметрів мережі / ідентифікатори; контрольно-пропускні пункти; засоби сигналізації; ключові, кодові замки;

- цілеспрямоване порушення цілісності, достовірності чи доступності інформації в мережі / шифрування даних; хешування даних; резервне копіювання даних; метод електронного цифрового підпису / хеш-функції, хеш-таблиці; засоби криптографічного перетворення інформації; засоби реалізації електронного цифрового підпису;

- підміна санкціонованого користувача (атака “Man in the middle”) / ідентифікація, авторизація користувачів, обладнання, даних; періодичне проведення аналізу параметрів мережі; уникнення використання відкритих мереж / цифрові сертифікати обладнання; спеціалізовані захищені ІР-протоколи.

На рівні спеціалізованих давачів та МЕМС-давачів фізичного простору у складі КФС, поширених у сферах розумний дім, розумна медицина, розумна енергетика, розумна інфраструктура, характерні:

випадкові загрози для спеціалізованих давачів, вбудованих в об'єкт або пристрій – помилки людини як складової системи; структурні, алгоритмічні, програмні помилки; відмови і збої; завади в лініях зв'язку; аварійні ситуації; *цілеспрямовані загрози для спеціалізованих давачів, вбудованих в об'єкт або пристрій* – доступ до терміналів користування; адміністрування, контролю; пасивне/активне перехоплення;

- побічне електромагнітне випромінювання інформації; *технології захисту* – виявлення і діагностика відмов, збоїв алгоритмів, програм, помилок людини; контроль доступу до терміналів;

контроль доступу до монтажу ліній зв'язку та апаратури; ідентифікація та аутентифікація; захист від побічного випромінювання і наведень інформації.

Для МЕМС-давачів фізичного простору КФС характерні: *загрози* – лінійні навантаження, власні шуми елементів схеми, температурні залежності, зношуваність; *технології захисту* – лінійні стабілізатори, термотривкі елементи, покращення технології виготовлення матеріалів.

Висновок

Проаналізовано моделі управління безпекою КФС як сегмента інформаційно-комунікаційних технологій згідно з ISO/IEC TR 13335; розкрито зміст моделі “плануй – виконуй – перевіряй – дій” згідно з ISO/IEC 27001:2010. Створено структуру управління КСБ КФС згідно з концепцією “об’єкт – загроза – захист” на рівні життєвого циклу інформації та багаторівневої моделі “кібернетичний простір – комунікаційне середовище – фізичний простір”. Структура управління КСБ дозволяє реалізувати адекватний вибір елементів багаторівневого захисту КФС відповідно до моделей загроз, що забезпечуватиме конфіденційність, цілісність та доступність, відповідно захищений обмін інформації в рамках класичної моделі “плануй – виконуй – перевіряй – дій”.

1. *Проект Стратегії кібернетичної безпеки України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_nauk_an_rozrobku/kiberstrateg.pdf*. 2. *Мукутын G. V. Security of Cyber-Physical Systems from Concept to Complex Information Security System / Dudykevych V., Мукутын G., Kret T., Rebets A. // Advances in Cyber-Physical Systems. – Vol. 1, No. 2 (2016). – С. 67–75.* 3. *Інформаційні технології. Настанови з керування безпекою інформаційних технологій (ІТ). Частина 1. Концепції й моделі безпеки ІТ (ISO/IEC TR 13335-1: 1996, IDT): ДСТУ ISO/IEC TR 13335-1-2003. – [Чинний від 2004-10-01]. – Київ: Держспоживстандарт України, 2004. – 23 с.* 4. *Saqib Ali Risk Management for Cyber Physical Systems: An Approach for Smart Grid / Saqib Ali, Amira Al Zadjali, Taisira Al Balushi // 27th IBIMA Conference. – Milan, Italy, 2016. – [Online resource]. – Access at: <https://ibima.org/accepted-paper/risk-management-for-cyber-physical-systems-an-approach-for-smart-grid/>* 5. *Halima Ibrahim Kure An Integrated Cyber Security Risk Management Approach for a Cyber-Physical System / Halima Ibrahim Kure, Shareeful Islam, Mohammad Abdur Razzaque // Applied sciences. – Volume 8, Issue 6, 2018. – [Online resource]. – Access at: <https://www.mdpi.com/2076-3417/8/6/898>* 6. *Ibtihaj Ahmad Security Aspects of Cyber Physical Systems / Ibtihaj Ahmad, Muhammad Kaab Zarrar, Takreem Saeed, Saad Rehman // 2018 1st International Conference on Computer Applications & Information Security (ICCAIS). – [Online resource]. – Access at: <https://ieeexplore.ieee.org/document/8442009>* 7. *Інформаційні технології. Настанови з керування безпекою інформаційних технологій (ІТ). Частина 2. Керування та планування безпеки ІТ (ISO/IEC TR 13335- 2: 1997, IDT): ДСТУ ISO/IEC TR 13335-2-2003. – [Чинний від 2004-10-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2004. – 20 с.* 8. *Інформаційні технології. Настанови з керування безпекою інформаційних технологій (ІТ). Частина 3. Методи керування захистом ІТ (ISO/IEC TR 13335- 3: 1998, IDT): ДСТУ ISO/IEC TR 13335-3-2003. – [Чинний від 2004-10-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2004. – 48 с.* 9. *Інформаційні технології. Методи захисту. Система управління інформаційною безпекою. Вимоги: ГСТУ СУІБ 1.0 / ISO/IEC 27001: 2010. – [Чинний від 2010-01-01]. – К.: Національний банк України, 2010. – 49 с.* 10. *Інформаційні технології. Методи захисту. Система управління інформаційною безпекою. Звід правил для управління інформаційною безпекою: ГСТУ СУІБ 2.0 / ISO/IEC 27002: 2010. – [Чинний від 2010-01-01]. – К.: Національний банк України, 2010. – 149 с.*